

KARAÇAY-MALKAR TÜRKÇESİNDE İŞLEK OLMAYAN İSİM SOYLU KELİME YAPIM EKLERİ INFREQUENTLY USED DERIVATIONAL AFFIXES FORMING NOMINALS IN KARACHAY-BALKAR TURKISH

Adilhan ADILOĞLU* Öz

Bu makalede, Kuzey-Batı (Kıpçak) Türk lehçeleri grubunda yer alan Karaçay-Malkar Türkçesinde artık işlekliliğini kaybederek kullanımdan çıkmış veya çok az kullanılan isim soylu kelime yapım ekleri ele alınmıştır. Söz konusu bu ekler önce tespit edilerek alfabetik bir sıralamayla tasnif edilmiş, bilâhare bu eklerin her birinin işlevleri ve kazandırdıkları yeni anlamlar ile eklendikleri kök veya gövdelerle olan ilişkileri örnekler verilerek gösterilmiştir. Ayrıca söz konusu bu eklerin bugünkü Türk lehçelerindeki benzerlerine işaret edilerek örnekler verilmiş, müteakiben Orhon, Eski Uygur, Karahanlı, Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi dönemlerindeki biçim, anlam ve işlevleriyle mukayese edilmek suretiyle söz konusu bu eklerin Karaçay-Malkar Türkçesindeki teşekkül yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Karaçay-Malkar Türkçesi, işlek olmayan isim soylu kelime yapım ekleri

Keywords

Karachay-Balkar Turkish, infrequently used derivational affixes form nominals

Abstract

In this article, the derivational affixes form nominals, which have lost their functionality, or which are rarely used, are discussed in Karachay-Balkar Turkish, which is in the group of North-West (Kipchak) Turkish dialects. These affixes were firstly determined and classified in alphabetical order. The functions of each of these affixes and their new meanings and their relationship with the root or stem to which they were attached were presented with examples. Additionally, examples were given that point out the similarities of these affixes to those in modern Turkish dialects. Then, by comparing the forms, meanings, and functions of the Orkhon, Old Uyghur, Karakhanid, Khorezm, Kipchak and Chagatai periods of the Turkish language, the formation structure of these affixes in Karachay-Balkar Turkish was tried to be revealed.

**Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
adilhanadiloglu@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-7317-1500
Antalya / TÜRKİYE*

Gönderim Tarihi: 07/01/2021

Kabul Tarihi: 03/03/2021

Giriş

Karaçay-Malkar Türkçesi coğrafi ve dil özelliklerinin yakınlığı bakımından sırasıyla Kumuk, Kırım ve Karay Türkçeleriyle birlikte Kuzey-Batı (Kıpçak) Türkçesinin Karadeniz-Hazar alt grubunu oluşturmaktadır (Benzing, 1959, s. 2). Karaçay-Malkar Türkçesi ses ve şekil bilgisi bakımından tarihî Kıpçak Türkçesinin hemen hemen bütün özelliklerini muhafaza etmektedir. Karaçay-Malkar Türkçesinin kelime hazinesini de büyük oranda Kıpçak Türkçesine ait kelimeler oluşturmakta ve bilhassa Codex Cumanicus'un söz varlığıyla çok yakın benzerlikler göstermektedir (Çağatay, 1972, s. 114). Ancak Karaçay-Malkar Türkçesine; Gürcü, Çerkes ve Oset gibi komşu Kafkas kavimlerinin dilleri ile erken dönemde Moğol, Arap, Fars dillerinden ve son dönemde de Rusçadan girmiş olan kelimelerin sayısı da az değildir. Ayrıca Karaçay-Malkar Türkçesinin bilhassa Çerek (Ogarı Malkar) ağzının fonetik bakımdan Osetçenin tesiri altında kaldığı da dikkat çekmektedir (Baskakov, 1966, s. 8). Karaçay-Malkar Türkçesini konuşanların büyük çoğunluğu Rusya Federasyonuna bağlı Karaçay-Çerkes ve Kabardey Balkar özerk cumhuriyetlerinde yaşamaktadır. Her iki özerk cumhuriyette bu dili konuşanların sayısı günümüzde yaklaşık 350 bin kişi civarındadır. Bunun dışında başta Türkiye olmak üzere Kazakistan, Kırgızistan, ABD, Avrupa ve Suriye'de bu dili konuşanların sayısının da toplam 100 bin kişi civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerine paralel olarak Karaçay-Malkar Türkçesinin de kelime hazinesinin önemli bir kısmını türemiş kelimeler teşkil etmektedir. Söz konusu bu türemiş kelimelerin teşkilinde isim soylu kelime yapım eklerinin elbette önemli bir payı vardır. Bilindiği üzere isim soylu kelime yapım ekleri, isim ve isim soylu kelimelere ya da fiil kökünden teşkil edilmiş isimlere eklenmek suretiyle yeni isimler meydana getirirler (Ergin, 2009, s. 154). İsimden isim yapım eklerinin bir kısmı çok işlektir. Yani dilde yaşayan, eklendiği kelimeye kattığı anlam kolayca anlaşılabilir ve örnekleri bol olan canlı bir ektir. Bir kısmının ise işleklilik derecesi çok azdır. Yani günümüzde bu tür eklerin yeni kelime teşkil etme özellikleri artık çok azalmış veya tamamen kaybolmuştur. Hatta bunların bir kısmı da ancak dilin çok eski dönemlerinde teşkil edilmiş bazı kelimelerle birlikte kalıp hâlinde günümüze kadar gelebilmişlerdir. Netice itibarıyla eklerin işleklilik derecesi onların kullanım sıklığıyla veya teşkil ettiği kelimelerin sayısıyla orantılıdır (Korkmaz, 1992, s. 117; Korkmaz, 2009, 33).

Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde artık işlekliliğini kaybetmiş ve örnek sayısı ancak birkaç kelimeyle sınırlı olan isim soylu kelime yapım ekleri bulunmaktadır. Hatta bunların bir kısmı da Eski Türkçe döneminde teşkil ettikleri kelimelerle kalıplaşarak günümüze kadar gelmişlerdir. Çalışmamızda Karaçay-Malkar Türkçesinde işlek olmayan söz konusu bu isim soylu kelime yapım ekleri Türkiye Türkçesinin alfabe sırasına göre sıralanarak aşağıda verilmiştir. Bilâhare bu eklerin her birinin işlevleri ve kazandırdıkları anlamlar ile eklendikleri kök veya gövdelerle olan ilişkileri örnek kelimelerle gösterilmiştir. Bu sebeple söz konusu bu eklerin görev ya da işlevlerine göre ayrıca bir tasnifi yapılmamıştır. Karaçay-Malkar Türkçesindeki söz konusu bu işlek olmayan isim soylu kelime yapım eklerinin bazılarını bugünkü Türk lehçelerindeki benzerlerine de işaret edilerek örnekler verilmiş; müteakiben Orhon,

Eski Uygur, Karahanlı, Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi dönemlerindeki biçim, anlam ve işlevleriyle mukayese edilmek suretiyle söz konusu bu eklerin Karaçay-Malkar Türkçesindeki teşekkül yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Karaçay-Malkar Türkçesinde işlek olmayan isim soylu kelime yapım ekleri şu şekildedir:

1. { +(A)ç }

Karaçay-Malkar Türkçesinde işlek olmayan bu ekin başlıca işlevi eklendiği kelimelerin köküyle benzerlik kurmak suretiyle küçültme anlamını taşıyan kelimeler teşkil etmektedir. Karaçay-Malkar Türkçesinde bu ekle oluşturulmuş sadece birkaç kelime mevcut olup bunlar da Eski ve Orta Türkçe döneminde kalıplaşmış kelimelerdir. Bu sebeple günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde bu ek artık ölü eklerden biri sayılır: *mamuraç* "ayı yavrusu", *egeç* "kız kardeş". Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde bu ekin +(X)ç şeklinde geçtiği; sevgi, küçültme ve büyültme anlamlarını ifade eden kelimelerin teşkilinde kullanıldığı ve eskiden de pek fazla işlek olmadığı müşahade edilmektedir (Ergin, 2009, s. 175-176; Korkmaz, 2009, s. 34). Orhon Türkçesinde: *ataç* "babacık", *içiç* "ağabeycik", *beğiç* "beycik", *kañıç* "babacık" (Tekin, 2016, s. 79-80). Eski Uygur Türkçesinde: *ögüç* "annecik", *anaç* "annecik", *ataç* "babacık", *beğiç* "küçük bey", *ekeç* "ablacık" (EUTS, s. 148; Eraslan, 2012, s. 94). Karahanlı Türkçesinde: *anaç* "anne gibi akıllıca davranan küçük kız", *ataç* "babaya benzer, baba gibi"; *ataç ogul*: "kavmin babasıymış gibi kendini yaşlı gösteren çocuk", *begeç* "küçük bey", *bekeç* "şehzade, tigin unvanı", *ekeç* "bütün kavmin kızkardeşi imiş gibi akıllık gösteren küçük kız" (DLT, s. 550, 562, 580, 581, 635). Harezmi Türkçesinde: *anaç* "anaç, analaşmış", *ekeçi* "babanın kızkardeşi, hala" (İML, s. 10, 47; HATS, s. 139). Kıpçak Türkçesinde: *ekeçi* "büyük bacı, abla" *memreç* "ayı yavrusu" (KPTS, s. 71, 162, 180). Çağatay Türkçesinde: *ekeçi* "büyük kızkardeş" (ALÇS, s. 22, 310).

2. { +ala < ala }

Bu yapı aslında Karaçay-Malkar Türkçesinde kendi başına bir işlevi olmayan ve hiçbir anlam ifade etmeyen, ek gibi görünen ve ekleşme temayülünde olan bir enklitik edattır. Kalıplaşmış birkaç kelime haricinde yazı dilinde kendisinden önce gelen kelimelerden daima ayrı olarak gösterilir. Ancak konuşma dilinde ise telaffuz kolaylığı sebebiyle, yani ulama neticesinde kendisinden önce gelen kelimelere bağlanarak söylenir. Ekleşme temayülünde olan bu edatın başlıca işlevi kendisinden önce gelen kelimelerin anlamlarıyla yaklaşıklık ve belirsizlik ilgisi kurmak suretiyle zaman ve yer-yön zarfları yapmaktır. Ancak kullanım sıklığı bakımından işleklik derecesi çok fazla değildir.

1. Belirli bir vakti ifade eden kelimelerden sonra gelmek suretiyle o kelimenin ifade ettiği anlam ile yaklaşıklık ve belirsizlik ilgisi kurarak zaman zarfları teşkil eder. Bu ekin Türkiye Türkçesindeki muadilini tam olarak +(n/y)A *doğru* ve +(n/y)A *karşı* şeklindeki türemiş zarf yapılarıyla karşılamak mümkündür: *tañala* (yazıda: *tañ ala* "sabaha doğru, sabaha karşı; şafak, alaca karanlık, fecir, seher vakti; güneş doğmadan az önce beliren aydınlık"), *ertdenala* (yazıda: *ertden ala* "sabaha doğru, sabaha karşı, sabah vakti civarında"), *tüşala* (yazıda: *tüş ala* "öğle vaktine doğru, öğle vaktinden az önce"), *ekindala* (yazıda: *ekindi ala* "ikinci vaktine doğru, ikinci vaktinden az önce"), *aşhamala* (yazıda: *aşham ala* "akşama doğru, akşamüstü, akşam vaktinden az önce"),

iññirala (yazıda: *iññir ala* “akşama doğru, akşamüstü, akşam vaktinden az önce”), *keçala* (yazıda: *keç ala* “geç vakte doğru, geç vakitte; gece yarısına doğru”), *cazala* (yazıda: *caz ala* “bahara doğru, bahar zamanına yakın, baharın gelmesinden az önce”), *cayalala* (yazıda: *cayal ala* “yaza doğru, yaz mevsimine yakın, yaz mevsiminin gelmesinden az önce”), *kışala* (yazıda: *kış ala* “kışa doğru, kış mevsimine yakın”), *küzala* (yazıda: *küz ala* “güze doğru, güz zamanına yakın, güz vaktinin gelmesinden az önce”), *kaçala* (yazıda: *kaç ala* “sonbahara doğru, sonbahara yakın, sonbaharın gelmesinden az önce”), *artala* (yazıda: *art ala* “sonuna doğru, son zamanlara doğru, belirli bir vaktin sonlarına doğru, son zamanlarda”), *birala* ~ *biralada* (yazıda: *bir ala* ~ *bir alada* “bazı, bazen, arada bir, arada sırada, zaman zaman”).

Bunların dışında bir de *tünene* (yazıda da: *tünene* “dün”) kelimesi vardır ki bunun da / e < a / ve / n < l / ses değişimleri neticesinde *tün+ala* şeklinden geliştiğine şüphe yoktur. Burada Karaçay-Malkar Türkçesindeki *tün* “gece” kelimesi ile *ala* edatının birleşip kaynaşmasından *tünene* “dün” şeklinde yeni bir kelime meydana geldiği ve anlam değişmesine uğradığı müşahade edilmekte; ayrıca Eski Türkçe ve Orta Türkçedeki *tünle* “gece, gece vakti, geceleyin” kelimesiyle de şekil benzerliği dikkat çekmektedir.

Anlaşılabacağı üzere bu ekleşme temayülündeki bu edatın işlevi belirli bir zaman zarfının karşıladığı anlamı pekiştirmek ya da kuvvetlendirmek değil, genellikle belirli bir vakti ifade eden kelimelerden sonra gelerek söz konusu o belirli vaktin az önceki bir zaman aralığını bildirmektir. Daha iyi anlaşılması için cümle içerisinde birkaç örnek verelim: *Kökde cayılğan bulutla iññir ala üsübüzge suvuk caññur bolup kuyuldu* “Gökyüzünü kaplayan bulutlar **akşama doğru** üstümüze soğuk yağmur olup boşaldılar”; *Tünene iññirde kelgen konakla tañ ala ketgen edile* “Dün akşam gelen misafirler **sabaha doğru** gitmişlerdi”; *Kobannı suvoları caz ala Miññitaonu karları erigeni bla kozgaladı* “Kuban ırmağının suları **bahara doğru** Elbruz dağının karlarının erimesiyle birlikte hareketleniyor.” Örnek cümlelerden anlaşılacağı gibi; *iññir ala* akşamı değil, akşam öncesini; *tañ ala* sabahı değil, sabah öncesini; *caz ala* baharı değil, bahar öncesini ifade etmektedir.

Karaçay-Malkar Türkçesindeki bu ekleşme temayülündeki edatın *al-* (almak) fiili ile *-a* zarf-fiil ekinin birleşip kaynaşması neticesinde teşekkül ettiği ileri sürülmüş (Hacilayev, 1962, s. 108) ise de bize göre bu edatın *al* “ön, karşı, cephe” kelimesi ile teklik üçüncü şahıs iyelik +I ekinin birleşmesi, ilerleyici benzeşme ve birtakım ses olayları neticesinde *ala* (< alla < allı “önü” < al+ı) şeklini almış olması ihtimali daha yüksek gibi görünmektedir. Söz konusu bu edatın kendisinden önce gelen zaman zarflarına “önü, öncesi” şeklinde bir anlam taşıması da bu fikri güçlendirmektedir. Ayrıca bu edatın yine *al* “ön, karşı, cephe” kelimesi ile Eski Türkçe döneminde kullanılan eski verme-bulunma +A ekinin (Tekin, 2016, s. 79, 126) birleşmesiyle meydana gelmiş olması da ihtimal dâhilindedir. Nitekim Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde geçen *tünle* “gece, geceleyin, gece vaktinde” (EUTS, s. 258; DLT, s. 909; HATS, s. 552), *ödle* “öğle vakti” (HATS, s. 405), *tañla* “tan vakti, sabah, sabahleyin, erkenden, yarın, daha sonraki gün” (HATS, s. 508; KPTS, s. 262; WRÇTS, s. 358) gibi zaman zarflarındaki +IA ekinin de bu edatla ilgili olduğu müşahade edilmektedir.

Söz konusu bu +IA eki Eski Türkçe döneminden itibaren; zaman, yer, tarz, birliktelik, vasıta, topluluk, tekrarlama, karşılaştırma, benzetme, kuvvetlendirme ve pekiştirme gibi muhtelif ve farklı işlevlerle nispeten işlek olarak kullanılan eklerden biridir. Bu ekin teşekkülü konusu tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri mukayese edilmek suretiyle pek çok araştırmacı tarafından incelenmiş ve bu ekin çok eski bir enklitik edattan evrilmiş olabileceği üzerinde de durulmuştur.¹ Söz konusu bu +IA ekinin günümüz Türk lehçeleri içerisinde en fazla Çuvaş Türkçesinde işlek bir şekilde kullanıldığı; dil isimlerinin yanı sıra zaman, yer, tarz, soru ve en çok da eklendiği kelimeye benzerlik ve gibilik anlamı yükleyen zarflar teşkil ettiği ayrıntılı bir şekilde tespit edilmiştir (Ersoy, 2013, s. 66-69). Fakat bunun dışında Çuvaş Türkçesinde bir de kendisinden önce gelen kelimeye +(n/y)A doğru anlamını yükleyen bir yön gösterme hâli +AllA eki mevcuttur. Bu ek yönelme-yükleme hâli eki +A ile +IA/+IIA eklerinin birleşmesi neticesinde teşekkül etmiştir. Çuvaş Türkçesinde bu ekin yer-yön gösterme işlevi dışında *kaşalla ~ kaşalanala* “akşama doğru” şeklinde akşam vakti öncesini bildiren bir zaman zarfı da teşkil ettiği müşahede edilmektedir (Levitskaya, 1976, s. 26, 115).

2. Karaçay-Malkar Türkçesinde bu ekleşme temayülündeki edatın yer-yön zarfı işleviyle ilgili olarak sadece tek bir örneği tespit edilebilmiştir: *başala* (yazıda: *baş ala*) “başa doğru, başına doğru, baş tarafına doğru”. Cümle içerisinde örnek verelim: *İgi esleb karasañ ol kayanı baş alasında ol dorbunnu körlükse* “Dikkatlice bakarsan o tepenin başına doğru/baş tarafında o mağarayı göreceksin” (KMTAS, s. 114). Başkurt Türkçesinde de pek fazla işlek olmamakla birlikte sınırlama işleviyle kullanılan bir *ala* edatı mevcuttur. Başkurt Türkçesindeki söz konusu bu edat Türkiye Türkçesindeki +(n/y)A kadar şeklindeki türemiş zarf yapısını karşılamaktadır: *baştan ala yabınvo* “başına kadar örtünmek/kapanmak”, *bilden ala batıvo* “beline kadar batmak/gömülmek” (BTAH, s. 221).

3. { +çAn }

Karaçay-Malkar Türkçesinde bu ekle ilgili olarak sadece *çeçen* “söz ustası, ağzı haf yapan, güzel konuşan, hatip” kelimesi tespit edilebilmiştir. Ancak bu kelimenin de teşekkül yapısı biraz şüphelidir. Diğer Türk lehçelerinin kelime hazinesinde yer alan ve aynı anlama gelen *süzçen ~ sözçen* kelimesinden hareketle Karaçay-Malkar Türkçesindeki bu kelimenin belki *sesçen* kelimesinden *çeçen* > *çeçen* şekline evrilmiş olduğu düşünülebilir. Karaçay-Malkar Türkçesinde /ç/ ünsüzünün tesiriyle bazı kelimelerde /s/ ünsüzünün /ç/ ünsüzüne dönüştüğü görülmektedir: *çaç* (< saç), *çaç-* (< saç-), *çaçak* (< saçgak “saçak”), *çıç-* (< sıç-), *çıçhan* (< sıçkan “sıçan”), vs. Bunun dışında, Karaçay-Malkar Türkçesinin kelime hazinesinde yer alan: *küyelçen* “ateşte yanma sebebiyle deride meydana gelen kızarıklık; mide ekşimesi”, *suvalçan* “solucan”,

¹ Bu konuyla ilgili ayrıntılar için şu çalışmalara bkz. Brockelmann, 1954, s. 117; Räsänen, 1957, s. 249; Çağatay, 1978, s. 173-174; Levitskaya, 1976, s. 114-116; Gabain, 1988, s. 47; Arat, 1991, s. 311; Arat, 1992, s. 137-140, 152; Erdal, 1991, s. 403-411; Önler, 1996, s. 9-15; Tulum, 1993, s. 157-164; Üstüner, 2003, s. 214-219; Kocasavaş, 2003, s. 183-188; Nalbant, 2004, s. 2157-2173; Kaşgarlı, 2004, s. 1731-1735; Duman, 2008, s. 345-355; Ercilasun, 2008, s. 35-56; Korkmaz, 2010, s. 7-20; Ersoy, 2013, s. 57-71; Korkmaz, 2018, s. 31-34.

kögürçün “güvercin” gibi kelimeler bu ekle teşkil edilmiş kelimeler değildir. Çünkü söz konusu bu kelimelerin kökleri fiildir ve büyük bir ihtimalle Eski ve Orta Türkçedeki şekillerinde yer alan *-ç-kAn* yapısındaki /k/ ünsüzünün düşmesiyle teşekkül etmişlerdir: *kögürçün* (< ET. *kögürçken* < *kögür-ç-ken* “güvercin” EUTS, s. 114), *sualçan* (< OT. *sogulçan* < *soğul-ç-kan “solucan” KPTS, s. 238).

Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde görülmeyen bu ekin Tatar, Kırgız, Kazak, Özbek ve Yeni Uygur gibi diğer Türk lehçelerinin birçoğunda oldukça işlek olarak kullanıldığı; bir şeye düşkünlük, alışkanlık, bağlılık, sahipik ifade eden vasıf isim ve sıfatları teşkil ettiği görülmektedir: *davçan* “kavgacı”, *yukıçan* “uykucu”, *uyçan* “endişeli”; *atçan* “atlı”, *ısıkçan* “ateşli”, *suukçan* “soğuk almış kişi”, *coolukçan* “başörtülü”, *sözşeñ* “hatip, söz ustası”, *terşeñ* “çok terleyen”, *kirşeñ* “kir tutan, çabuk kirlenen”, *könülçan* “gönüllü”, *küreşçan* “mücadeleci”, *oyçan* “düşünceli”, *uyatçan* “sıkılğan”, vs. (Öner, 1998, s. 49-50; Alkaya, 2014, s. 200; Çengel, 2017, s. 108; Biray, Ayan & Ercilasun, 2015, s. 65; Coşkun, 2000, s. 33; Öztürk, 2010, s. 27).

G.J. Ramstedt bu eki Çince “usta” anlamına gelen *çañ* kelimesiyle ilişkilendirmektedir (Ganiyev, 2013, s. 197). Bazı Türkolog ve Mongolistler ise bu ekin Türkçe ve Moğolcadaki ortak fiilden isim yapan +ça- eki ile fiilden isim yapan -n ekinin birleşmesi neticesinde teşekkül ettiğini söylemektedirler (Korkmaz, 1959, s. 340).²

4. { +çAr }

Karaçay-Malkar Türkçesinde işlek olmayan ve sadece birkaç kelimeye tespit edilebilen eklerden biridir: *buğaçar* “genç boğa, tosun”, *buvçar* “genç erkek geyik”, *goçar* (< *koç+çar*) “genç koç”, *mamuçar* “yavru kurt köpeği”; *homaçar* “asil, soylu”. M. Habişev bu ekin Sarı Uygur Türkçesinde iki kelimeye tespit edildiğini söylemektedir; *pukaçar* “iki-üç yaşındaki boğa”, *goçar* ~ *goççar* “genç koç” (1971, s. 205). Bu ekin Kırgız Türkçesinde nispeten daha işlek olduğu müşahade edilmektedir: *bukaçar* “üç yaşındaki boğa”, *buguçar* “genç maral”, *tekeçer* “üç yaşındaki teke”, *muzooçor* “buzağı”, *togonçor* “yegen çocuğu, kızı”. Kırgız ilim adamları bu ekin Moğolca *şar* “öküz” kelimesinden eklediğini ileri sürmektedirler (Çengel, 2017, s. 108). Hakikaten de Moğolcada isimden isim yapan bir +çar eki mevcuttur. Ancak söz konusu bu ek Moğolcada sadece renk isimlerine eklenmek suretiyle benzerlik anlamı taşıyan kelimeler teşkil etmektedir: *karaçar* “karanlık, karamsı”, *boruçar* “bozca, bozumsu, kırca, grimsi, kahverengimsi” (Poppe, 2016, s. 63; MTS, s. 194). Karaçay-Malkar Türkçesinde ve diğer Türk lehçelerinde ise yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere daha ziyade küçültme anlamını yükleyen kelimeler teşkil etmektedir. Söz konusu bu ekin yukarıda bahsi geçen ve küçültme işlevine sahip Eski ve Orta Türkçedeki +(X)ç ekiyle belki bir ilgisi vardır. Karaçay-Malkar Türkçesindeki *mamuraç* “ayı yavrusu” kelimesi daha önce de tespit edildiği (Eren, 2004, s. 164) üzere *Kitâbü'l-idrak li-Lisani'l-Etrâk* adlı eserde *mämürâç* “ayı yavrusu” şeklinde (KE, s. 58, 88) geçmekte, *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye* adlı eserde ise *mamrah* “kurt yavrusu” şeklinde geçmektedir (EZ, s. 53, 216). Karaçay-Malkar Türkçesinde *mamuraç* “ayı yavrusu” kelimesinden başka bir de *mamuçar* “kurt köpeği”; *mamu* “çocuk dilinde kurt” kelimesi mevcuttur.

² Bu ekin kökeni ve teşekkülüyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Korkmaz, 1959, s. 336-340.

5. { +dAy / +tAy }

Karaçay-Malkar Türkçesinde işlek olmayan eklerden biridir. Bu ekle teşkil edilen kelimelerin sayısı pek fazla değildir: *agaçtay* “salacak, tabut”, *bittay* “bitli”, *cutday* ~ *cuttay* “açgözlü, obur”, *tıbtay* “örümcek”, *bitday* ~ *bittay* “dişi kurt”, *gıday* (< *kıtday*?) “boynuzsuz keçi ya da inek”, *moñday* “sersem, aptal, deli, çabuk inanan, saf”. Bu ekin kökeni belli değildir ve Eski Türkçedeki benzerlik, gibilik ve eşitlik anlamlarını taşıyan +*lAyU* ve +*tAg* ekleriyle de bir ilgisi yoktur. Eklendiği bazı kelimelerde +*lI* / +*lU* ekine benzer şekilde kendinde bulundurma, ihtiva etme, ilgili olma, sahiplik ve vasıf anlamları taşıması sebebiyle bu ekin Moğolcadaki +*tAy* ekiyle (Poppe, 2016, s. 67; Ersoy, 2018, s. 38-39) ilişkili olması ihtimal dâhilindedir.

6. { +dI / +tI / +t }

Karaçay-Malkar Türkçesinde işlek olmayan bu ekin başlıca işlevi isimlerden zarf yapmaktır. Bunun dışında birkaç sığara eklenmek suretiyle onlara kuvvetlendirme ve pekiştirme vasfı kazandırdığı müşahede edilmektedir. Karaçay-Malkar Türkçesinde bu ekle teşkil edilen sayısı oldukça azdır. Bunların da çoğu Eski Türkçe döneminde mevcut olan kelimelerdir: *endi* “şimdi, artık”, *şöndü* “şimdi, artık”, *ekindi* “ikinci, ikinci vakti”, *çıntı* “doğru, düzgün, muntazam; sanki, yani; gerçek, hakiki, saf”, *kerti* “gerçek, doğru, hakikat”, *azgındı* “cılız, çok zayıf”. Bunların dışında bir de tabiat yansıması seslerine +*t* ekinin eklenmesi suretiyle teşkil edilen kelimeler vardır: *çakırt-çukurt* “şapırtı, şakırtı”, *çagırt-cugurt* “gıcırta, gacırtı”, *çıkırt* “çıtırtı, çatırtı”, *şıkırt* “tıkırtı, çıtırtı, şingırtı, tıngırtı”, *şıbırt* “fısıltı, hışırtı”, *tıpırt* “tıkırtı”. Bu son verilen örneklerdeki +*t* ekinin sondaki /ı/ sesinin düşmesi neticesinde +*tı* ekinden geliştiğine şüphe yoktur. Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde +*dI* / +*tI* şeklinde geçen bu ekin aynı şekilde zarfların teşkilinde ve sıfatların pekiştirilmesinde kullanıldığı görülmektedir. Orhon Türkçesi ile Eski Uygur Türkçesindeki örnekler aynıdır: *amti* “şimdi”, *ekinti* “ikinci, ikinci olarak”, *edgüti* “iyice”, *katıgdı* “sıkıca”, *kirtü* “doğru, gerçek, sahih” (Tekin, 2006, s. 121, Tekin, 2016, s. 83-84, Eraslan, 2012, s. 96, EUTS, s. 112). Karahanlı Türkçesinde: *ekindi* “ikisi, ikisinden her biri”, *emdi* “şimdi” (DLT, s. 636, 637). Harezmi Türkçesinde: *emdi* “şimdi” (NF, s. 121). Kıpçak Türkçesinde: *emdi* “şimdi, derhal, hemen” (KPTS, s. 72), Çağatay Türkçesinde: *emdi* “şimdi, şimdiki zaman, şu an” (WRÇTS, s. 170).

7. { +DIş / +DUş }

Karaçay-Malkar Türkçesinde işlek olmayan bu ekle teşkil edilmiş sadece birkaç kelime tespit edilebilmiştir. Bunlar da bitki isimleridir: *kırdış* ~ *kırtış* “çayır, çimen, otlak; sürülmemiş toprak”, *çaldış* “çalılardan örülmüş çit”, *artış* “ardıç ağacı; çalılık, fundalık”, *kunduş* ~ *kündüş* “bir bitki adı”. Eski ve Orta Türkçe döneminde kullanılan *artuç* “ardıç ağacı” ve *sagdıç* “sağdıç” kelimeleri dikkate alınırrsa Karaçay-Malkar Türkçesindeki bu ekin son seste ç > ş değişmesiyle Eski Türkçedeki +*DIç* / +*DUç* ekinden geliştiği müşahede edilmektedir. Eski Uygur Türkçesinde: *artuç* “ardıç ağacı”, *sagdıç* “hesap”, *sagdıçlıg* “mensup olmak, ilgili, ait, müteailik; sayılmak, hesap edilmek” (EUTS, s. 21, 193). Karahanlı Türkçesinde: *artuç* “ardıç ağacı”, *sagdıç* “arkadaş”, *sugdıç?* “insanlar arasında kışın sırayla verilen ziyafet” (DLT, s. 558, 798, 834). Kıpçak Türkçesinde: *sagtuç* “damadın düğününde adamlara hizmet eden

arkadaşı, sağdıç" (KPTS, s. 223). Çağatay Türkçesinde: *artuç* "ardıç ağacı" (WRÇTS, s. 94).

8. { +dUz }

Karaçay-Malkar Türkçesinde kullanım sahası oldukça sınırlı olan eklerden biridir. Bu sebeple örnek sayısı çok azdır. Bunlar da Eski Türkçe döneminde teşekkül etmiş olan kelimelerin bazı ses değişimleri neticesinde oluşmuş şekilleridir: *culduz* "yıldız", *kündüz* "gündüz". Bu ek Eski Türkçe döneminde de işlek olmayan eklerden biridir ve işlevi belli değildir (Korkmaz, 2009, s. 47). Bu ekin ilk olarak Orhon Türkçesi döneminde +tUz şeklinde kullanıldığı görülmektedir: *küntüz* "gündüz" (Tekin, 2016, s. 305). Bilahare Eski Uygur Türkçesinden itibaren +tUz şekliyle birlikte +dUz şeklinin de kullanılmaya başlandığı müşahade edilmektedir: *yultuz* "yıldız", *küntüz* ~ *kündüz* "gündüz" (EUTS, s. 187, 305). Karahanlı Türkçesinde: *kündüz* "gündüz", *yulduz* "yıldız" (DLT, s. 756, 765, 986). Harezmi Türkçesinde: *kündüz* "gündüz" (İML, s. 92). Kıpçak Türkçesinde: *yulduz* "yıldız", *kündüz* "gündüz" (KPTS, s. 168, 329). Çağatay Türkçesinde: *yulduz* "yıldız", *kündüz* "gündüz" (ALÇS, s. 236, 345).

9. { +egi }

Karaçay-Malkar Türkçesinde kullanım sahası çok az olan eklerden biridir. Bu ekte teşkil edilmiş sadece iki kelime mevcuttur: *içegi* "bağırsak", *iyegi* "kaburga kemiği, eye kemiği". Bunlar da aslında Eski Türkçe döneminde +AgU ekiyle teşekkül etmiş olan kelimelerdir. Yani günümüz itibarıyla ölü bir ektir. Bilâhare bu ek bazı ses değişimleri neticesinde Karaçay-Malkar Türkçesinde +Av şeklini almıştır. Aslında Eski Türkçe döneminde +AgU ekinin esas işlevi sayı isimlerine eklenmek suretiyle ortaklık ve birliklik ifadesi veren topluluk sayı isimleri yapmaktır. Eski Türkçede topluluk sayı isimleri dışında +AgU ekiyle teşkil edilmiş kelimeler sadece *eyegü* ve *içegü* kelimeleriyle sınırlıdır. Hatta Orhon Türkçesinde bu kelimelere de rastlanmamaktadır. Eski Uygur Türkçesinde: *eyegü* "yan, taraf", *içegü* "iç, bağır, derun" (EUTS, s. 79, 88). Karahanlı Türkçesinde: *eyegü* "kaburga, eye kemiği", *içegü* "kaburga kemiklerinin içinde kalan kısım" (DLT, s. 652, 660). Harezmi Türkçesinde: *eyegü* "kaburga", *içegü* "kaburga kemiklerinin iç tarafında bulunan şeylerin adı; bağırsak" (HATS, s. 154, 214). Kıpçak Türkçesinde: *eyegü* ~ *iyegü* "omurga, eye kemiği", *içegü* ~ *içegi* "kaburga kemiklerinin içinde bulunan beyazımsı sıvı" (KPTS, s. 78, 105, 117). Çağatay Türkçesinde: *eyegü* "kaburga, kaburga kemiği", *içek* "bağırsak" (WRÇTS, s. 177, 189).

10. { +gAç / +kAç / +gUç / +kUç }

Karaçay-Malkar Türkçesinde işlek olmayan eklerden biridir. Bu ekte teşkil edilmiş isim ve isim soylu kelimelerin sayısı fazla değildir: *tüngüç* "ilk, birinci", *öngeç* "iki yaşında, ikinci; yemek borusu", *erkeç* "üç yaşındaki teke; öncü, lider", *örkeç* "devenin hörgücü", *dükgüç* "kütük", *öñküç* "ödünç, borç, faiz", *calangaç* "fakir, yoksul, muhtaç", *karılgaç* "kırlangıç". Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde bu ek şekil ve işlev bakımından aynıdır. Orhon Türkçesinde: *ıgaç* "ağaç" (Tekin, 2016, s. 80). Eski Uygur Türkçesinde: *karılgaç* "kırlangıç", *kuşgaç* "serçe", *irkeç* "genç teke" (EUTS, s. 169; Eraslan, 2012, s. 97). Karahanlı Türkçesinde: *erkeç* "genç teke", *kuşgaç* "serçe", *yıgaç* "ağaç" (DLT, s. 642, 751, 969). Harezmi Türkçesinde: *karlugaç* "kırlangıç", *yalangaç* "çıplak", *yıgaç* "ağaç" (HATS, s. 254, 592; NF, s. 482). Kıpçak Türkçesinde: *deglügeç* "delice kuşu", *erkeç* "erkek keçi,

teke", *karlağaç* "kırlangıç", *örgeç* "hörgüç; enenmiş erkek koç" (KPTS, s. 58, 75, 129, 211). Çağatay Türkçesinde: *karluğaç* "kırlangıç", *yalangaç* "çıplak", *yıgaç* "ağaç; bir mesafe, uzunluk ölçüsü", *ylgeç* "yelpaze" (WRÇTS, s. 212, 448, 451).

11. { +gAn }

Karaçay-Malkar Türkçesinde işlek olmayan ve sadece birkaç isim ve isim soylu kelime tespit edilen eklerden biridir: *kılğan* "sert kıl; dağda yetişen bir ot", *hürgen* "zayıf, çelimsiz, cansız, soluk < *hire* "cılız, zayıf, ince; çelimsiz, bitkin" + gen. Bu ek Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde de işlek olarak kullanılmayan ve işlevi tam olarak belli olmayan bir ektir (Clouston, 2007, s. 190). Tespit edilen örneklerden bu ekle daha çok bitki isimleri teşkil edildiği anlaşılmaktadır (Erdal, 1991, s. 85). Orhon Türkçesinde bu ekle teşekkül etmiş herhangi bir kelimeye rastlanmamaktadır. Eski Uygur Türkçesinde ise +gAn / +kAn şeklinde kullanıldığı görülen bu ekle teşkil edilmiş bazı kelimeler tespit edilebilmektedir: *çimgen* ~ *çümgen* "çimen, çayır", *çupağan* "hünnap tohumu", *arpağan* "yabanî arpa", *üyürken* "yabanî darı", *yitiken* "büyük ayı yıldız topluluğu" (Erdal, 1991, s. 85-86).

Bazı çalışmalarda Orhon Türkçesi ve Eski Uygur Türkçesi için bu ekle ilgili olarak; *kapgan* "tutan, yakalayan", *tabışgan* "tavşan", *sıçgan* "sıçan, fare" ve *taygan* "tazı" gibi bazı kelimelerin örnek olarak verildiği görülmektedir. Ancak bu kelimelerin kök veya gövde yapılarının fiil olmasından dolayı isim soylu kelime yapım işleviyle kullanılan +gAn ekine örnek olarak gösterilmeleri uygun değildir. Mesela Orhon Türkçesi döneminden itibaren kullanılan *tabışgan* kelimesinin teşekkülüyle ilgili pek çok farklı görüş ileri sürülmüştür. Bunların başlıcaları; *tabışgan* kelimesinin Moğolca *taulai* kelimesiyle ya da Eski Türkçe *tav-* "sıçramak, zıplamak", *taviş-* "koşmak, kımıldamak, atlamak, sıçramak", *tavra-* "hızlı koşmak", *tap-* "bulmak, kulluk etmek" fiil kökleri ile *tab* "düzleştirme, tepme, yere vurma", *tabış* "ses, gürültü, şamata" isim köklerinden meydana geldiği şeklindedir (Erdal, 1991, s. 885). Eski Türkçede "bulmak; kazanmak, elde etmek" ve "tapmak, yüceltmek, ululamak, kulluk etmek" anlamlarında kullanılan *tap-* fiilinin "bulmak" anlamıyla bağlantılı olarak ayrıca "doğurmak, üremek" şeklinde bir anlamı daha mevcut olabilir. Eski Uygur Türkçesinde "çoğalmak, artmak" anlamına gelen *tabra-* fiilinin (EUTS, s. 219) kelimenin bu anlamıyla ilgili olması ihtimal dâhilindedir. Karaçay-Malkar Türkçesinde *tap-* fiilinin bu anlamı korunmuştur: *sabiy tap-* ~ *bala tap-* "çocuk doğurmak", *gakkı tap-* "yumurtlamak". Ayrıca Kırgız, Kazak ve Altay Türkçelerinde de "çocuk doğurmak" anlamına gelen bir *tap-* fiili mevcuttur (Erbay, 2007, s. 30-32).

Eski Türkçe *tabışgan* kelimesinin etimolojisiyle ilgili öne sürülen görüşlere temel dayanak olarak tavşanların; hızlı koşma, süratli olma, toplama, zıplama, seğirtme, sıvışma, ses, gürültü, vb. vasıflarıyla ilgili vasıfları dikkate alınırken; bu hayvanların "doğurganlık" ve "hızlı üreme" özellikleri gözden kaçmış gibi görünüyor. Bilindiği üzere olan tavşanlar yılda 5-6 defa doğum yapan ve her bir doğumda da 7-8 adet yavru doğuran, yani oldukça "doğurgan" ve "hızlı üreyen" bir memeli hayvan türüdür. Bu özellikleri dolayısıyla da *tabışgan* kelimesinin Eski Türkçe **tab-* "doğurmak" ve *tabra-* "çoğalmak, artmak" fiilleriyle ilişkili olma ihtimali daha yüksektir.

Orta Türkçe döneminde +gAn / +kan ekiyle kurulmuş isimlerin sayıca biraz daha arttığı görülmektedir. Karahanlı Türkçesinde: *arpagan* "arpaya benzer başağı tanesiz bir bitki", *başgan* "20-45 kilo ağırlığında büyük bir balık", *ingen* "dişi deve", *karakan* "dağda yetişen bir ağaç", *temürgen* "ok temreni", *yetigen* ~ *yetiken* "yedi kardeşler adı verilen yıldız, büyük ayı" (DLT, s. 556, 577, 666, 685, 868, 967). Harezmi Türkçesinde: *çimgen* "çimen, çimenlik", *tuturgan* "pirinç", *yitigen* "yedi kardeş denilen yıldız kümesi" (NF, s. 104, 440; HATS, s. 623). Kıpçak Türkçesinde: *yetegen* ~ *yeteken* "Ülker yıldızı" (KPTS, s. 317, 319). Çağatay Türkçesinde: *arpagan* "arpaya benzer bir bitki, yulaf", *yetigen* "Küçükayı ve Büyükayı takımyıldızı" (WRÇTS, s. 93, 450). Bu ekle ilgili olarak son bir not: Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde geçen *yetigen* "yedi yıldızdan oluşan Büyükayı yıldız kümesi" kelimesinin de +gAn ekiyle teşekkül etmesi biraz şüpheli görünmektedir. Karaçay-Malkar Türkçesinde bu kelime *çeticegen* şeklindedir. Kanaatimizce bu kelime başlangıçta *yeti* + *yigen* "yedi yeğen, yedi kuzen, yedi kardeş" şeklinde birleşik bir kelime hâlinde iken hece yitimi neticesinde kısalarak *yetigen* şeklini almıştır.

12. { +gIn / +gUn / +kın / +kUn/ +hın / +hun }

Karaçay-Malkar Türkçesinde işlek olarak kullanılmayan ve sadece birkaç isim ve isim soylu kelime tespit edilebilen eklerden biridir: *algın* "ilkin, ilk önce, en önce, önce evvelâ, en baştan", *çıçgın* ~ *çıçhın* "çubuk, şiş, değnek, ince sopa", *aşhın* "mide; işkembe", *alkın* "henüz, hâlâ, daha", *kuzgun* "kuzgun, kara karga". Eski Türkçe döneminde bu ek +gUn şeklindedir. Genellikle topluluk ismi teşkilinde kullanılan bu ekin işleklik derecesi fazla değildir (Clouston, 2007, s. 190). Ancak bu ekin Eski Türkçe döneminde sadece topluluk ismi değil, başta hayvan ve bitki isimleri olmak üzere muhtelif kelimelerin teşkilinde kullanıldığı da görülmektedir (TTKBS, s. 585-586). Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde bu ekle teşkil edilmiş kelimeler şöyledir; Orhon Türkçesinde: *elgün* "halk", *iniygün* "küçük kardeşler", *kelingün* "gelinler", *taygun* "taylar"; ayrıca +un ekiyle: *bodun* "boylar, kabileler, halk"; *kuzgun* "kuzgun", *sıgun* "geyik", *yargun* "bir tür geyik" (Tekin, 2006, s. 166; Tekin, 2016, s. 82, 299, 301, 303, 305, 309, 314). Eski Uygur Türkçesinde: *alkugun* "bütünüyle, hepsi", *kamağun* "bütünüyle, hepsi", *örgin* ~ *örgün* "taht, saray", *kuzgun* "kuzgun, karga" *ilkün* "halk, millet, bodun" (Gabain, 1988, s. 44; EUTS, s. 93, 152, 190; Eraslan, 2016, s. 97). Karahanlı Türkçesinde: *elkün* "halk, memleket", *argun* "yarım arşın uzunluğunda vücudu olan bir sıçan türü", *arkun* "yabani aygır ile ehlî kısraktan doğan at, küheylan", *kadın kadnağun* "kayınlar ve güveyiler", *kökegün* "göksineği, et sineği", *kuşgun* "Bektaşî üzümü anlamına gelen *uşgun*'un bir varyantı; hayvanların yem olarak yediği taze kamış", *kuzgun* "kuzgun", *teñilgün* "çaylak kuşu", *tüşgün* "geven, kitre çalısı", *yügürgün* "akdarı gibi taneleri olan, taneleri kırmızı bir bitki" (KB, s. 300; DLT, s. 554, 556, 675, 734, 751, 753, 868, 912, 992). Harezmi Türkçesinde: *kuzgun* "büyük kara karga" (İML, s. 49). Kıpçak Türkçesinde: *ilgün* "devlet; el gün, âlem", *kuzgun* "siyah karga", *kuskun* ~ *kusgun* "atın kuyruğu altından geçirilen kayış", *küvegün* "arı", *sümülgün* "hastanın zihin dalgınlığı" *yilgun* "ılgın ağacı" (KPTS, s. 109, 165, 166, 170, 245, 321). Çağatay Türkçesinde: *ögün* "başka, gayrı", *kara kuzgun* "kara karga", *tuygun* "ak doğan", *kuskun* "atın kuyruğuna geçirip eyerin arkasına merbut olan ip ve kayış" (ALÇS, s. 105, 219; ÇOW, s. 139).

Aslında burada iki farklı ekin bilâhare birbirine karışarak tek bir ek hâline geldiği müşahede edilmektedir. Bu ekin Eski Türkçedeki “topluluk” ismi yapma işlevi herhalde “halk, millet” anlamına gelen *kün* kelimesinin ekleşmesinden kaynaklanmaktadır. Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde geçen *elgün* ~ *ilkün* ~ *ilgün* kelimeleri *el* “devlet, memleket” ile *kün* “halk, millet” kelimelerinin birleşmesinden teşekkül etmiştir. Burada *kün* kelimesi, eklendiği *el* kelimesine çokluk ya da topluluk anlamını taşımıştır (EUTS, s. 122). Bu kelimedenden mecazî anlamda “bayındır ve mamur olmuş, belli bir refah seviyesine erişmiş, kısacası âbâd olmuş bir devlet-millet” kavramı anlaşılmalıdır. Karaçay-Malkar Türkçesinde de buna benzer bir *üy kün bol-* “ev kurmak ve aile olmak; bir ailenin çalışarak, gayret ederek belli bir refah seviyesine ulaşması” şeklinde bir deyim mevcuttur. Yine bu kelime anlam değişmesiyle olsa da Türkiye Türkçesinde *ele güne karşı* “dosta düşmana karşı; içinde bulunduğu durumu başkalarına belli etmemek” şeklindeki bir deyimde yaşamaktadır.

13. { +ldIm / +ldUm / +ltIm / +ltUm }

Karaçay-Malkar Türkçesinde işlek olmayan bu ekin başlıca işlevi birkaç renk ismine eklenmek suretiyle benzerlik, gibilik, yakınlık ve andırma anlamlarını taşıyan sıfatlar yapmaktır. Örnek sayısı oldukça azdır. Bu sebeple ölü eklerden biri sayılır: *kızıldım* < *kız+gıl+dım* “kırmızımsı, kırmızımtırak”, *çaşıldım* < *yaş+gıl+dım* “yeşilimsi, yeşilimtırak”, *karaldım* < *kara+gıl+dım* “siyahımsı, siyahımtırak; koyu renk”. Karaçay-Malkar Türkçesinde bu ek aslında +gIl / +gUl ekleri ile +dIm / +dUm eklerinin birleşip kaynaşması neticesinde teşekkül etmiş olan +gIlIdIm / +gUlIdUm ekinden gelişmiştir (Habişev, 1971, s. 207).

Bu eke ve benzer yapıdaki bazı eklere günümüz Türk lehçelerinin pek çoğunda rastlanmaktadır. Kazak Türkçesinde: +gIlIdIm / +kIlIdIm / +IlIdIm / +ltIdIm / +gIlId / +gUlIdIr; Kırgız Türkçesinde: +gIlIdIm / +gUlIdUm / +gIlId / +gUlId / +gIlIdIr / +gUlIdUr; Karakalpak Türkçesinde: +gIlId; Nogay Türkçesinde: +gıldım / +güldim / +ldım / +gilt / +gıldıy / +güldiy; Tatar Türkçesinde: +kıldım / +kilt / +gilt; Başkurt Türkçesinde: +gIlIdIm / +kIlIdIm / +kIlId / +gIlId; Kumuk Türkçesinde: +gilt / +gıldırım / +aldırım / +dIrIn; Kırım Türkçesinde: +gültüm / +ıltım / +ltım; Altay Türkçesinde: +giltIm / +kIlIdIm / +ltım; Tuva Türkçesinde: +gıldır / +güldür; Şor Türkçesinde: +ıldırım / +üldürüm; Türkmen Türkçesinde: +kilt / +gilt (Şçerbak, 1977, s. 115-116). A.M. Şçerbak bu ekle ilgili olarak Kazak Türkçesindeki *sargıltım* ve *sargımtıl* “sarımtırak, sarımsı” kelimelerini örnek vermek suretiyle +ltım ile +mtıl eklerinin yapı ve işlev bakımından aslında aynı ekler olduğunu ve metatez yoluyla bu eklerden birisinin şekil değişikliğine uğradığını, fakat bu eklerden hangisinin aslı (birincil) olduğu konusunda kararsız olduğunu söylemektedir (1977, s. 117).

Orta Türkçe döneminde +mtIl / +mtUl ekiyle renk isimlerine eklenmek suretiyle benzerlik ve gibilik anlamını taşıyan sıfatlar teşkil edildiği müşahede edilmektedir. Harezmi Türkçesinde bu ekle kurulmuş sadece bir kelime tespit edilebilmiştir: *karamtul* “karamsı, siyahımsı” (NF, s. 201). Çağatay Türkçesindeki kullanım sahası ise daha fazladır: *ağımtul* “akça”, *kökümtül* “mavimsi”, *karamtul* “siyahımsı”, *kızımtul* “kırmızımsı”, *sarımtul* “sarımsı”, *yaşımtul* “yeşilimsi” (Eckmann, 1988, s. 36). Orta Türkçe döneminde kullanılan bu ekin teşekkülüyle de ilgili pek çok görüş ileri

sürülmüştür. Genel olarak bu ekin Moğolcadaki *+btUr* ekinden kaynaklandığı ya da Moğolca *metü* edatı ile Türkçe *ol* işaret zamirinin birleşerek ekleşmesinden meydana geldiği görüşleri kabul görmektedir (Kinces-Nagy, 2012, s. 39).

Günümüzde Özbek Türkçesinde *+mtıl* (Coşkun, 2000, s. 39) ve Yeni Uygur Türkçesinde *+mtUl* (Öztürk, 2010, s. 29) gibi bazı Türk lehçelerinde seyrek olarak kullanılmaya devam eden bu ekin Karaçay-Malkar Türkçesindeki muadili *+ltım* (< *+gıltım*) ekidir. Yani bu ekin Karaçay-Malkar Türkçesinde *+mtıl* / *+mtUl* şekli mevcut değildir. Ancak yukarıda A.M. Şçerbak'ın işaret ettiği üzere *+ltım* ile *+mtıl* eklerinin yapı ve işlev bakımından aslında aynı ekler olduğunu fikrinden hareketle bu ekin esasen başlangıçta *+gil* eki ile *+(ı)mtı* ekinin birleşmesinden meydana gelmiş bir *+gıltım* şeklindeki bir ekten gelişmiş olması ihtimali vardır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde *+msl* eki yanında onunla aynı işlevi gören bir *+mtıl* ekinin kısa süreli varlığı (Ergin, 2009, s. 172), Harezmi Türkçesi ile Çağatay Türkçesinde görülen *+mtUl* ekinin mevcudiyeti, Eski Türkçe ve Orta Türkçe döneminde bir *+mtı* ekinin varlığının ve aynı zamanda da *+msı* ekinin öncülü olduğunun işaretidir. Bilâhare başlangıçta her ikisi de genellikle renk isimlerine eklenmek suretiyle benzerlik ve gibilik anlamlarını yükleme işlevinde kullanılan *+gil* ve *+mtı* eklerinin birleşmesinden **+gil(ı)mtı* şeklinde bir ek meydana gelmiş ve daha sonra yukarıda A.M. Şçerbak'ın izah ettiği üzere söz konusu bu ekten de muhtelif ses olayları ve metatez neticesinde *+ltım* ve *+mtıl* ekleri ortaya çıkmış olabilir.

14. { +mA }

Karaçay-Malkar Türkçesinde işlek olmayan bu ekle teşkil edilmiş sadece birkaç kelime tespit edilebilmiştir: *cukama* “yufka, ince hamur yaprağı”, *avma* “gölgelik, gölge yer; serin yer”, *baçama* “başkan, lider, şef”. Fakat örnek verilen kelimelerin son ikisinin teşekkül yapısı şüphelidir. İlk olarak “avma” kelimesi *av* “ağ, örtü” + *ma* şeklinde teşekkül etmiş gibi bir görünüm sergilemekte ise de bu kelimenin *avana* “gölge, karaltı, karanlık” (< Ar. *avâne*) kelimesinden gelişmiş olması ihtimal dâhilindedir. İkinci olarak “baçama” kelimesinin *baç+a+ma* şeklinde teşekkül ettiği düşünülürse; kelimenin ilk hecesindeki *baç* kelimesinin “baş” olduğuna şüphe yoktur; İdil Bulgar Türkçesinde: *baç* “baş” (Tekin, 1988, s. 167), Çuvaş Türkçesinde: *puś* “baş, tepe, yukarı; başkan, müdür, amir” (Yegorov, 1964, s. 168). Muhtemelen *baç* kelimesi, *Kutada*, *Sevine*, *Tükele*, *Yoluğa*, *Togana*, *Arığa* örneklerinde olduğu gibi Eski Türkçe döneminde özel isim ve unvan isimleri teşkil eden *+A* ekinin (Erdal, 1991, s. 56) gelmesiyle *baça* şeklini almıştır. Buna verilecek bir başka benzer örnek de Eski Türkçedeki *kan* “han” unvanına karışık gelen Tuna Bulgar Türkçesindeki *kana* kelimesidir (Tekin, 1987, s. 43). Hatta *paşa* kelimesinin de bu cümleden ve kaynağını *baça* kelimesinden almış olması ihtimali de yüksektir. Türkçedeki *paşa* kelimesinin Farsça *pây-i şâh* veya *pâd-i şâh* ile Türkçe *baş+ağa* ve *beşe* “büyük kardeş” kelimelerinden geliştiği yönünde görüşler ileri sürülmüş olsa da söz konusu bu kelimenin Osmanlılardan çok daha önce Macarlar tarafından *başa* ve Memlûkları Kıpçak Türkleri tarafından *başa* ~ *başsa* şeklinde kullanıldığı bilinmektedir (Togan, 1981, s. 490).

Ancak her halükârda *baçama* kelimesinin sonundaki *+mA* ekine izah getirmek oldukça güçtür. Çünkü eklendiği *baça* kelimesine anlam bakımından herhangi bir tesiri

olmamaktadır. Ayrıca Eski ve Orta Türkçe döneminde isimden isim yapan bir *+mA* ekine rastlanmadığı gibi günümüz Türk lehçelerinde de bu ekle teşkil edilmiş kelimelerin sayısı çok azdır. Belki bu kelimenin Eski Uygur Türkçesinde geçen *Baçan* şeklindeki bir özel isme (EUTS, s. 30) *+A* ekinin gelmesiyle *Baçana* şeklinde teşekkül ettiği ve bilâhare *b* ünsüzünün tesiriyle *n > m* değişmesi neticesinde *Baçama* şekline girmiş olabileceği düşünülebilir. Bunun dışında *Baçama* kelimesi ile Deşt-i Kıpçak lideri *Baçman* (Yalvar, 2018, s. 21) ve Memlûklü Kıpçak Türklerine mensup İskenderiye valisi *Seyfi Baçman* (Toparlı, 1992, s. 25) isimleri arasındaki benzerlikten dolayı bu kelimelerin birbirleriyle bir münasebeti olduğu düşünülebilirse de *Baçman* kelimesi de aslında bir unvan ismidir ve büyük bir ihtimalle kaynağını Farsça *Bâc-bân* (vergi toplama memuru) kelimesinden almıştır (Taymas, 2012, s. 203).

15. { +maç }

Karaçay-Malkar Türkçesinde işlek olmayan, hatta ölü eklerden biridir. Karaçay-Malkar Türkçesinde bu ekle teşkil edilmiş sadece bir kelime mevcuttur: *tilmaç* “tercüman”. Eski Türkçe döneminde bu ekle teşkil edilmiş herhangi bir kelimeye rastlanmamıştır. Orta Türkçe döneminde ise bu ekle teşkil edilmiş kelime sayısı da çok azdır: *tilmaç* ~ *tilmaç* ~ *tilmaç* “tercüman” (KB, s. 441, İML, s. 72, KPTS, s. 273, 276, WRÇTS, s. 378), *artukmaç* “değerli eşya, kıymetli şey” (WRÇTS, s. 95). Aslında burada örnek olarak verilen *tilmaç* kelimesini teşkil eden ekin isim soylu kelime yapım eki olduğu da şüphelidir. Yani *tilmaç* kelimesinin evvelce *tilmaç* (< *til+I-mAç*) şeklinde olması hiç de uzak bir ihtimal değildir. Kelimenin ikinci hecesindeki /ı/ ünlüsünün düşmesiyle bu kelimenin *tilmaç* şeklini almış olması, bu kelimenin sanki *+mAç* ekiyle teşekkül etmiş gibi bir görünüm arz etmesine yol açmaktadır. Eski Türkçede *til* kelimesinin “dil, lisan” anlamı dışında bir de “düşman hakkında bilgi; gözcü, haberci” şeklinde bir anlamı daha vardır (Tekin, 2016, s. 310). Aynı şekilde bu kelime DLT’de “dil, lisan” anlamından başka “düşmandan ele geçirilen adam, casus” anlamını da karşılamaktadır (DLT, s. 877). Yine DLT’de *tilk-* “Oğuz lehçesinde birisiyle konuşmak ve ondan haber almak” şeklinde geçen bir kelimedenden (DLT, s. 877) hareketle Eski Türkçe ve Orta Türkçede bu fiilin geçişsiz biçimi olan **til-* şeklindeki bir fiilin mevcut olabileceğini varsayabiliriz.

Eski ve Orta Türkçede “muhbir, casus, söz getirip götürün” anlamlarını ifade eden *til* kelimesine isimden fiil yapan *+I-* ekinin gelmesi suretiyle meydana gelen **til-* şeklindeki bir fiil köküne fiilden isim yapan *-mAç* ekinin de eklenmesiyle kısaca “istihbaratçı” anlamına gelen *tilmaç* kelimesi teşkil edilmiştir. Bilâhare bu kelimenin ikinci hecesindeki /ı/ ünlüsünün de düşmesi neticesinde *tilmaç* şeklini almış ve ayrıca “tercüman” şeklinde yeni bir anlam daha kazanmıştır. Karahanlı Türkçesi döneminde bu kelime hem “istihbaratçı” ve hem de “tercüman” anlamlarıyla nöbetleşe kullanılmaktadır. Bilahare bu kelimenin “istihbaratçı” şeklindeki ilk anlamı kaybolmuş, Harezmi Türkçesi döneminden itibaren de sadece “tercüman” anlamıyla kullanılmaya başlanmıştır.

16. { +mİş }

Karaçay-Malkar Türkçesinde işlek olmayan eklerden biridir ve sadece iki kelimedede tespit edilmiştir: *altmış*, *çetmiş* “yetmiş”. Söz konusu bu ek Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde de sadece *altmış* ve *yetmiş* kelimelerinde görülmektedir (Clauson, 2007, s. 191; Tekin, 2016, s. 293, 315; EUTS, s. 13, 299; DLT, s. KB. s. 18; NF, s. 15; İML, s. 90; KPTS, s. 8, 320; ALÇS, s. 45). Buradaki +mİş ekinin Türk diline erken dönemde Ural dillerinin birinin vasıtasıyla üçüncü bir dilden girmiş olan *mış* ~ *mıs* “on ~ 10” kelimesinden evrildiği tahmin edilmektedir (Eren, 1999, s. 11).

17. { +ruv / +uruv }

Karaçay-Malkar Türkçesinde işlek olmayan eklerden biridir ve sadece iki kelimedede tespit edilmiştir: *erkekruv* ~ *erkeguruv* (< *erkek+uruv*) “erkek, erkekler, erkek cinsi”, *tişiruv* (< *tişi+uruv*) “kadın, kadınlar, kadın cinsi, dişi”. Örneklerden de anlaşılacağı üzere bu ek aslında “soy, cins; kabile, boy” anlamına gelen *uruv* (< ET. *urug*) kelimesinin ekleşmesi neticesinde meydana gelmiştir.

18. { +(X)z }

Karaçay-Malkar Türkçesinde işlek olmayan eklerden biridir: *avuz* “ağız”, *egiz* “ikiz”, *köz* “göz”, *müyüz* “boynuz”, vb. çift uzuvları, ikileme veya çokluğu ifade eden kelimelerde görülmektedir. Bu ekle teşkil edilmiş kelimeler de Eski ve Orta Türkçe döneminde teşekkül etmiş kelimelerdir. Bu sebeple günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde bu ek ölü eklerden biri sayılır. Orhon Türkçesinde: *köz* “göz” (Tekin, 2016, s. 304). Eski Uygur Türkçesinde: *agız* “ağız”, *köz* “göz”, *müñüz* ~ *müyüz* “boynuz” (EUTS, s. 7, 119, 134). Karahanlı Türkçesinde: *ikkiz* “ikiz”, *müñüz* “boynuz” (DLT, s. 663, 767). Harezmi Türkçesinde: *ekiz* “ikiz” (ME, s. 118). Kıpçak Türkçesinde: *egiz* “ikiz”, *müñüz* ~ *müyüz* “boynuz” (KPTS, s. 70, 192). Çağatay Türkçesinde: *büñüz* ~ *müñüz*, *mügüz* “boynuz”, *egiz* “ikiz” (WRÇTS, s. 131, 167, 283).

SONUÇ

Çalışmamızda, Kuzey-Batı (Kıpçak) Türk lehçeleri grubunda yer alan Karaçay-Malkar Türkçesinde artık işlekliliğini kaybederek kullanımdan çıkmış veya çok az kullanılan 18 adet isim ve isim soylu kelime yapım eki tespit edilerek incelenmiştir. Söz konusu bu eklerin her birinin işlevleri ve kazandırdıkları yeni anlamlar ile eklendikleri kök veya gövdelerle olan ilişkileri örnekler verilerek gösterilmiştir. Ayrıca söz konusu bu eklerin Orhon, Eski Uygur, Karahanlı, Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi dönemlerindeki biçim, anlam ve işlevleriyle mukayese edilmek suretiyle söz konusu bu eklerin Karaçay-Malkar Türkçesindeki teşekkül yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylelikle, Karaçay-Malkar Türkçesindeki işlek olmayan isim soylu kelime yapım eklerinin her birinin şekil ve işlev bakımından tarihî geçmişi ve gelişimi de ortaya konulmuştur.

Çalışmamızda incelenen Karaçay-Malkar Türkçesine ait isim soylu kelime yapım eklerinden on ikisi, Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde teşekkül etmiş eklerle şekil ve işlev bakımından aynı eklerdir. Söz konusu bu ekler Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde olduğu gibi Karaçay-Malkar Türkçesinde de işlek olmayan eklerdir. Yani bu ekler daha Eski ve Orta Türkçe döneminde işlekliliğini kaybetmiştir ve o dönemde teşkil edilen az

sayıdaki kelime günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde muhafaza edilmektedir. Söz konusu bu eklerle bilâhare Karaçay-Malkar Türkçesinde yeni kelimeler teşkil edilmemiştir. Bu sebeple de bu ekler işlek olmayan ya da ölü ekler durumuna düşmüşlerdir. Bahsi geçen ekler şu şekildedir: { +(A)ç }, { +dI / +tI / +t }, { +DIş / +DUş < ET. +DIç / +Duç }, { +egi < ET. +AgU }, { +gAç / +kAç / +gUç / +kUç }, { +gAn }, { +gIn / +gUn / +kın / +kUn / +hın / +hun }, { +ldIm / +ldUm / +ltIm / +ltUm < ET. *+gıl(ı)mtı }, { +maç }, { +mİş }, { +(X)z }.

Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde görülmeyen { +çAn } ve { +mA } eklerinin Karaçay-Malkar Türkçesindeki kullanım sahası çok sınırlıdır. Aslında bir edat olan { +ala<ala } eki ile birkaç birleşik isimde ek görünümü arz eden { +ruv < uruv } eki ile teşkil edilmiş kelimelerin sayısı fazla değildir. Son olarak, Karaçay-Malkar Türkçesinde teşkil ettikleri kelime sayısı ancak birkaç kelimeyle sınırlı olan { +çAr } ve { +dAy / +tAy } eklerinin de Moğolcadan girmiş olmaları ihtimal dâhilindedir.

EXTENDED ABSTRACT

Karachay-Balkar Turkish is in the Black Sea-Caspian sub-group of North-West (Kipchak) Turkish, together with Kumuk, Crimean and Karay Turkish, respectively of geographic and linguistic proximity. Karachay-Balkar Turkish preserves almost all the characteristics of historical Kipchak Turkish in terms of phonetics and morphology. Karachay-Balkar Turkish's vocabulary is mostly composed of words belonging to Kipchak Turkish, and it shows remarkably close similarities with the vocabulary of Codex Cumanicus. However, in Karachay-Balkar Turkish, the number of words entered from neighboring Caucasian tribes such as Georgian, Circassian, and Ossetian and the early Mongolian, Arabic, Persian languages and recently from Russian, is not less. It is also noteworthy that Karachay-Balkar Turkish dialect, especially Cherek (Ogarı Balkar), is phonetically influenced by Ossetian. The majority of those who speak Karachay-Balkar Turkish live in the autonomous republics of Karachay-Cherkessia and Kabardino-Balkaria under the Russian Federation. The number of people speaking this language in both autonomous republics is around 350 thousand today. Apart from this, it is estimated that around a hundred thousand people speak this language mainly in Turkey and Kazakhstan, Kyrgyzstan, the United States, and Syria.

Parallel to the historical and contemporary Turkish dialects, a significant part of Karachay-Balkar Turkish vocabulary is composed of derived words. Of course, name-making affixes play an important role in the formation of these derived words. As it is known, noun affixes form new nouns by adding nouns and noun-derived words or verb-rooted nouns. Some of the name-making affixes are very functional. It is a living supplement that lives in the language; its meaning adds to the word it is added to is easily understood, and its examples are abundant. Some of them have truly little activity. In other words, the new word-forming properties of such affixes are now very reduced or completely lost. In fact, some of them have survived until today only in mold form with some words that were formed in the ancient periods of the language. Consequently, the affixes' strength is proportional to the frequency of their use or the number of words they constitute.

In our study, eighteen noun affixes no longer used or have lost their functionality in Karachay-Balkar Turkish, which is in the North-West (Kipchak) Turkish group dialects, were determined and examined. The functions of each of these affixes and their new meanings and their relations with the root or stem to which they are attached are illustrated by giving examples. By comparing the form, meaning, and functions of these affixes in Orkhon, Old Uyghur, Karakhanid, Khorezm, Kipchak and Chagatai periods of the Turkish language, the formation structure of these affixes in Karachay-Balkar Turkish has been tried to be revealed. Thus, each of the noun-making affixes' historical background and development of the unproductive noun-making affixes in Karachay-Balkar Turkish in terms of form and function has been revealed.

Twelve of the noun affixes from the Karachay-Balkar Turkish noun affixes examined in our study are the same in form and function as the affixes formed in the Old and Middle Turkish periods. These affixes are not active in Karachay-Balkar Turkish as in the Old and Middle Turkish periods. In other words, these affixes lost their functionality in the Old and Middle Turkish periods, and the few words formed in that period are preserved in today's Karachay-Balkar Turkish. After these affixes, no new words were created in Karachay-Balkar Turkish. For this reason, these attachments have become inactive or dead attachments. The aforementioned attachments are as follows: {+(A)ç}, {+dI / +tI / +t}, {+DIş / +DUş < ET. +DIç / +Duç}, {+egi < ET. +AgU}, {+gAç / +kAç / +gUç / +kUç}, {+gAn}, {+gIn / +gUn / +kIn / +kUn / +hIn / +hun}, {+ldIm / +ldUm / +ltIm / +ltUm < ET. *+gıl(ı)mtı}, {+maç}, {+mIş}, {+(X)z}. The usage area of {+çAn} and {+mA} affixes in Karachay-Balkar Turkish, which was not seen in the Old and Middle Turkish periods, is also minimal. In fact, the number of words formed with the affix {+ala}, which is a preposition, and the affix {+ruv < uruv}, which has an additional appearance in several compound names, is not much. Finally, it is possible that the affixes {+çAr} and {+dAy / +tAy}, whose number of words in Karachay-Balkar Turkish are limited to only a few words, are also from Mongolian language.

KAYNAKÇA

- Alkaya, E. (2014). *Mişer Tatar Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- ALÇS: Atalay, B. (1970). *Abuşka lûgatı veya Çağatay sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Arat, R. R. (1991). *Eski Türk şiiri*. Ankara: TTK Yayınları.
- Arat, R. R. (1992). *Edib Ahmet B. Mahmud Yükneki: Atebetü'l-Hakayık*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baskakov, N. A. Red. (1966). *Karaçay-Malkar tilni grammatikası: fonetika-morfologiya-sintaksis*. Appayev, A.M. & Ahmatov, İ.H. & Bayramkulov, A.M. & Boziyev, A.Y. & Goçiyayeva, S.A. & Jaboyev, B.H. & Musukayev, A.H. & Sottayev, A.H. & Habiçev, M.A.(Haz.). Nalçik: KMKB.
- Benzing, J. (1959). *Classification of the Turkic languages I. Philologiae Turcicae fundamenta. Tomus primus*. Deny, J. & Grønbech, K. & Scheel, H. & Togan Z. V. (Ed.), Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1-5.
- Biray, N. & Ayan, E. & Ercilasun, G. K. (2015). *Çağdaş Kazak Türkçesi: ses-şekil-cümle bilgisi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Brockelmann, C. (1954). *Osttürkische grammatik der islamischen litteratursprachen mittelasiens*. Leiden: E. J. Brill.
- BTAH: Hisamitdinova, F.G. Red. (2011). *Başkort telenen akademik hüzlègè: 10 tomda. T. I (A), Öfö: RFAÖGÜ TThEİ Zeynep Bişiyeva "Kitap" Neşriyetè.*
- Clauson, S. G. (2007), Türkçede sekizinci yüzyıldan önce kullanılan ekler. Özalan, U. (Çev.). *Dil Araştırmaları*, 1(1), 185-196.
- Coşkun, V. (2000). *Özbek Türkçesi grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çağatay, S. (1972). *Türk lehçeleri örnekleri II*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Çağatay, S. (1978). Kazan lehçesinde bazı tekitler. *Türk lehçeleri üzerine denemeler içinde* (s. 168-175). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Çengel, H. K. (2017). *Kırgız Türkçesi grameri (ses ve şekil bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÇOW: Kúnos, Ignaz (1902). *Şejx Sulejman Efendi's Çağatay-Osmanisches Wörterbuch*. Budapest: Publications de la Section Orientale de la Société Ethnographique Hongroise: Franklin-Társulat Nyomdája.
- DLT: Kâşgarlı, M. (2015). *Dîvânü Lugâti't-Türk*. Ercilasun, A.B. & Akkoyunlu, Z. (Haz.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Duman, M. (2008). Eski Türkiye Türkçesi devresinde +La ekli zarfların kullanımı üzerine. *Turkish Studies*, 3/3, Spring, 345-355.
- Eckmann, J. (1988). *Çağatayca el kitabı*. G. Karaağaç, (Çev.), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erbay, F. (2007). Türkçede tap- fiilinin anlam özellikleri. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18, 29-41.
- Ercilasun, A. B. (2008). La enklitiği ve Türkçede bir pekiştirme enklitiği teorisi. *Dil Araştırmaları*, 2, 35-56.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon*. Wiesbaden: Otto Harrassov Verlag.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Baskı Evi.
- Eren, H. (2004). Anadolu'da Kafkasya Türkleri II. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, I, 163-249.
- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.

- Ersoy, F. (2013). Çuvaş Türkçesindeki +lA eki üzerine. *Dil Araştırmaları*, 13, Güz, 57-71.
- Ersoy, F. (2017). *Çuvaş Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ersoy, F. (2018). *Çağdaş Moğolca el kitabı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- EUTS: Caferoğlu, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EZ: Atalay, B. (1945). *Ettuhfet-üz-zekiyye fil-lûgat-it-Türkiyye*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gabain, A.V. (1988). *Eski Türkçenin grameri*. Akalın, M (Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ganiyev, F. (2013). *Bugünkü Tatar Türkçesi söz yapımı*. Özşahin, M. (Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Habiçev, M. A. (1971). *Karaçayevö-Balkarskoye imennoye slovoobrazovaniye*. Çerkessk: SKİKÇO.
- Hacilayev, H. M. (1962). *Poslelogi i posleslojno-imenniye slova v Karaçayevö-Balkarskom yazıke*. Çerkessk: KÇKİ.
- HATS: Ünlü, S. (2012). *Harezm-Altınordu Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- İML: Battal, A. (1934). *İbnü-Mühenna Lûgati* (İstanbul Nüshasının Türkçe Bölüğünün Endeksidir). İstanbul: Devlet Matbaası.
- Kaşgarlı, S. M. (2004). Uygur Türkçesinde la edatı üzerine. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, C II* içinde (s. 1731-1735). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KB: Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndex*. Eraslan, K., Sertkaya, O.F. & Yüce, N. (Haz.). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- KE: Caferoğlu, A. (1931). *Abû Hayyân: Kitâb al-idrak li-lisân al-atrâk*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Kinces-Nagy, E. (2012). Çağatayca +(X)mtUl yapım eki hakkında. *Ankara Üniversitesi DTCF Türkoloji Dergisi*, 19/1, 33-42.
- KMTAS: Guzelani, J., Ahmatlanı, İ. & Jappulanı, A. (1996). *Karaçay-Malkar tilni angılatma sözlüğü*. Tom I A-J, Nalçık: El-Fa Kitap Basma.
- Kocasavaş, Y. (2003). Çağatay metinlerinde görülen la hakkında. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 242, 183-188.
- Korkmaz, Z. (1959). Türk dilinde +ça eki ve bu ek ile yapılan isim teşkilleri üzerine bir deneme. *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, XVII(3-4), 275-354.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri: Şekil bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2010). LA Pekiştirme ek-edatının Türkiye Türkçesi ağızlarındaki uzantıları ve tekrarlamaya fillerinin yapısı üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1, 7-20.
- Korkmaz, Z. (2018). *Türkçede eklerin kullanılış şekilleri ve ek kalıplaşması olayları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KPTS: Toparlı, R. & Vural, H. & Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Levitskaya, L.S. (1976). *İstoriçeskaya Morfologiya Çuvaşskogo Yazıka*. Moskva: İNGRVL.
- ME: Yüce, N. (1993). *Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud bin Omar bin Muhammed bin Ahmed Ez-Zamahşarî el-Hvarizmî: Mukaddimetü'l-edeb-hvarizm: Türkçesi ile tercümelî Şuster Nüshası: Giriş, dil özellikleri, metin, indeks*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MTS: Lessing, F. D. (2003). *Moğolca-Türkçe Sözlük, C 1 (A-N)*. Karaağaç, G. (Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- NF: Ata, A. (1998). *Mahmut b. Ali: Nehcü'l-Ferâdis-Uştmahtarınıñ Açuk Yolu-Cennetlerin Açık Yolu-III-Dizin-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nalbant, M. V. (2004). Türkçe enklitik edatı LA. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, C II* içinde (s. 2157-2173). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Önler, Z. (1996). Türkçede -IA zarf eki. *Uluslararası Türk Dili Kongresi Bildirileri (1992) içinde* (9-15). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztürk, R. (2010). *Yeni Uygur Türkçesi grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Poppe, N. (2016). Moğol yazı dilinin grameri. Karaağaç, G. (Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Räsänen, M. (1957), *Materialien zur morphologie der türkischen sprachen*. Helsinki: Studia orientalia edidit societatis orientalis fennica XXI.
- Şçerbak, A. M. (1977). *Oçerki po sravnitelnoy morfologii türkskih yazıkov (imya)*. Leningrad: İzdatelstvo nauk Leningradskoye otdeleniye.
- Taymas, A. B. (2012). Kazan yurdunda bulunmuş tarihî bir vesika: Sahib Giray Han Yarlığı. (S. Acar, Transkripsiyon.), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/1, Temmuz, 185-235.
- Tekin, T. (1987). *Tuna Bulgarları ve dilleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (1988). *Volga Bulgar kitabeleri ve Volga Bulgarcası*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2006). *Orhon yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Togan, A. Z. V. (1981). *Umumî Türk tarihine giriş*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Toparlı, R. (1992). *İrşâdü'l-mülûk ve's-selâtin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TTKBS: Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Cilt I-II. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tulum, M. (1993). -La /-Le ekine dair. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXVI(1986-1993), 157-164.
- Üstüner, A. (2003), *Türkçede pekiştirme*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Basımevi.
- WRÇTS: Erbay, F. (2011). *W. Radloff'un Çağatay Türkçesi sözlüğü*. Konya: Aybil Yayınları.
- Yalvar, C. (2018). Deşt-i Kıpçakta Moğol hakimiyeti ve Kuman-Kıpçaklar. *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, 2/1, Ocak, İstanbul, 3-29.
- Yegorov, V.G. (1964). *Etimologičeskiy slovar Çuvaşskogo yazıkıa*. Çeboksarı: ÇKİ.